

ПРАВОВІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

LEGAL ISSUES OF THE IMPLEMENTATION OF THE RIGHT TO ACCESS TO PUBLIC INFORMATION UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

Голубенко І.І., к. ю. н.,

старший викладач кафедри інтелектуальної власності та приватного права

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Саградян А.Г., студентка II курсу факультету соціології і права

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Стаття присвячена дослідженню реалізації права на доступ до публічної інформації в умовах введення воєнного стану в Україні. Розглянуто поняття публічної інформації, суб'єктів що можуть бути запитувачами інформації. Спираючись на основні нормативно правові акти України, розглянуто питання обмеження права на доступ до публічної інформації.

Проведено аналіз статей 64, 34 Конституції України, частини 1 статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», які закріплюють перелік прав і свобод людини, що можуть бути обмежені в умовах воєнного стану з метою захисту національної безпеки та територіальної цілісності України, до яких відноситься і право на доступ до інформації, зокрема публічної. Це положення відображено і проаналізовано відповідно до норм Закону України «Про доступ до публічної інформації». Досліджено основні шляхи реалізації права на доступ до публічної інформації. Розглянуто додаткові заходи які можуть вживатися на період дії воєнного стану міністерствами, іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади, державними та комунальними підприємствами, установами, організаціями, що належать до сфери їх управління, для забезпечення належного функціонування інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів на підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 12 березня 2022 року № 263. Досліджено судову практику у справах про оскарження дій суб'єктів владних повноважень щодо відмови у задоволенні запитів на публічну інформацію.

Зроблено висновки, що в умовах повномасштабного вторгнення, яке спричинене агресією російської федерації, поширення інформації стосовно діяльності органів державної влади, системи правосуддя та їх працівників, становить певну небезпеку та загрозу їх життю, національній безпеці, а тому відповідно до закону має бути певним чином обмежено.

Ключові слова: право на доступ, публічна інформація, воєнний стан, обмеження, реалізація прав.

The article is devoted to the study of the implementation of the right to access to public information in the conditions of the introduction of martial law in Ukraine. The concept of public information, subjects that can be information requesters are considered. Based on the main regulatory legal acts of Ukraine, the issue of limiting the right to access to public information was considered.

An analysis of Articles 64, 34 of the Constitution of Ukraine, Part 1 of Article 8 of the Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law», which enshrines the list of human rights and freedoms that may be restricted under martial law for the purpose of protecting the national security and territorial integrity of Ukraine, was carried out. which includes the right to access information, in particular public information. This provision is reflected and analyzed in accordance with the norms of the Law of Ukraine «On Access to Public Information». The main ways of realizing the right to access to public information have been studied. Additional measures that can be taken during the period of martial law by ministries, other central and local bodies of executive power, state and communal enterprises, institutions, organizations belonging to the sphere of their management, to ensure the proper functioning of information, information and communication and electronic communication systems, public electronic registers on the basis of Resolution No. 263 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 12, 2022. Judicial practice in cases of appeals against the actions of subjects of authority regarding the refusal to satisfy requests for public information was studied.

It was concluded that under the conditions of a full-scale invasion caused by the aggression of the Russian Federation, the dissemination of information about the activities of state authorities, the justice system and their employees, poses a certain danger and threat to their lives and national security, and therefore, according to the law, must be limited in a certain way.

Key words: right of access, public information, martial law, restrictions, implementation of rights.

Постановка проблеми. На сьогодні одним з основних критеріїв, який відображає рівень розвитку правової держави є саме забезпечення дотримання, захисту та реалізації прав і свобод людини та громадянина, адже, як відомо, утвердження прав та свобод людини є одним з найголовніших обов'язків держави. Однак, варто зазначити, що на момент особливих правових режимів, а точніше в той період, коли постійне функціонування є досить часто обмеженим, реалізація прав людини, зокрема в інформаційній сфері, забезпечується не в повному обсязі. І воєнний стан є одним з таких правових режимів. Саме цим зумовлена актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доктринальними дослідженнями в цій сфері займалися багато різних науковців, зокрема, В. І. Борисова, С. М. Братусь, В. П. Грибанов, О. В. Дзера, А. С. Довгерт, І. В. Жилінкова, В. М. Коссака, О. В. Кохановська, О. О. Красавчиков, Л. О. Красавчикова, Н. С. Кузнецова, І. М. Кучеренко, В. В. Луць, Р. А. Майданик, Г. К. Матвеев, О. А. Підпригора, З. В. Ромовська, І. В. Спасибо-Фатєєва, та інші фахівці.

Водночас, незважаючи на їх розробки, і до сьогодні існує ціла низка правових питань, пов'язаних саме з введенням воєнного режиму.

Мета статті полягає у розкритті змісту та сутності права на доступ до публічної інформації та виокремленні тих аспектів цього права, які можуть бути обмежені саме в період такого правового режиму, як воєнний стан.

Виклад основного матеріалу. Для більш ясного та належного аналізу визначеного питання варто окреслити саме поняття публічної інформації і в чому взагалі полягає право на нього. Положення щодо доступу до публічної інформації в Україні регламентує Закон України «Про доступ до публічної інформації», прийнятий Верховною Радою 13 січня 2011 року [4], що набрав чинності 9 травня 2011 року. Згідно з ч. 1 ст. 1 згаданого закону публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпо-

рядників публічної інформації, визначених цим законом.

Однак, як ми можемо помітити, в законі не надається чіткий та вичерпний перелік випадків, в яких конкретні інституції зобов'язані надати інформацію.

Також варто і зазначити, що запитувачами інформації відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 12 закону можуть бути фізичні, юридичні особи, об'єднання громадян без статусу юридичної особи, крім суб'єктів владних повноважень. Дане положення дає нам зрозуміти, що надати відповідну інформацію кожному, незалежно від громадянства, раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, професії та роду діяльності, рівня освіти, за мовними або іншими ознаками, є обов'язком розпорядників інформації.

До того ж, юридичні особи та об'єднання громадян без статусу юридичної особи також можуть бути запитувачами, окрім самих фізичних осіб. У статті 80 Цивільного кодексу України [2] юридичною особою визнається організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку.

Особливого розголосу на даний час набуло питання обмеження права на доступ до інформації, яке пов'язано з ситуацією, яка склалась на території нашої держави. Народ часом обурюється через те, що доволі об'ємна кількість інформації нам зараз не відома. В умовах воєнного стану багато державних сервісів призупинили роботу або працюють з обмеженнями як через загрозу національній безпеці, так і через відсутність реальної можливості належного функціонування. Разом з тим в умовах воєнного стану важливим є якісний та оперативний доступ до публічної інформації для забезпечення належного функціонування правової системи [7, с. 295].

Право на доступ до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту не може підлягати обмеженням в умовах воєнного стану, а відповідна інформація не може бути засекреченою відповідно до положень статті 50 Конституції України. В умовах воєнного стану доступ до інформації є надзвичайно важливим правовим інструментом, здатним врятувати життя та вберегти здоров'я людини. Завчасне інформування громадян про загрозу нападу, окупації може сприяти своєчасній евакуації населення, запобігти гуманітарним катастрофам та вчиненню злочинів проти людяності, геноциду російськими військами. В умовах тотальної дезінформаційної війни з боку інформаційних спецслужб, а також агресивних та нелюдських дій військових формувань російської федерації на території України життєво важливим є дотримання балансу між можливістю вільно виражати свої погляди та отримувати достовірну інформацію про хід війни з одного боку та захистом життя та здоров'я людини, яка може постраждати від реалізації такого права – з іншого [8].

Відповідно до пункту 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 (затверджено Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» реєстр. № 2102-IX від 24. 02. 2022) у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України [1], а також вводиться тимчасове обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [8].

Конституційне обмеження права особи збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію узгоджується з положеннями пункту 2 статті 29 Загальної

декларації прав людини 1948 року, в яких зазначено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві (Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012). З огляду на широкомасштабне вторгнення військ російської федерації на територію України основними підставами для обмеження такого права слід вважати «захист інтересів національної безпеки та територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам» [8].

Законом України «Про доступ до публічної інформації» визначено такі основні шляхи реалізації права на доступ до публічної інформації: ознайомлення з інформацією, оприлюдненою її розпорядниками в офіційних джерелах; відвідування засідань колегіального органу; ознайомлення з документами у спеціально відведеному місці розпорядником інформації; направлення запиту та відповідно отримання відповіді на нього; ознайомлення з інформацією в інформаційних сервісах, що працюють на основі відкритих даних [8].

Умови воєнного стану можуть ускладнити можливості громадян щодо збору, зберігання, використання та поширення інформації через ряд обмежень, таких як контроль за змістом і поширенням інформації, тимчасове призупинення роботи державних реєстрів та баз даних, запровадження особливого режиму роботи та посилення охорони об'єктів державного значення, встановлення комендантської години, а також відстрочення в задоволенні запитів на інформацію тощо. Умови воєнного стану відкривають двері для застосування широкого спектру заходів інформаційної безпеки, що дозволяє державі контролювати інформаційне середовище та захистити свої національні інтереси. Однак, разом з цим, такі заходи можуть суттєво ускладнити доступ громадян до публічної інформації, зокрема через обмеження доступу до певних інформаційних ресурсів та запровадження комендантської години. Також можуть бути введені тимчасові обмеження на роботу певних підприємств та організацій, що важливі для функціонування інформаційного простору. Хоча держава має право вживати заходів для захисту своїх національних інтересів, важливо, щоб такі заходи були обґрунтованими, пропорційними та не порушували прав громадян на доступ до інформації. Загальний перелік обмежень доступу до публічної інформації не є повним і може бути доповнений внесенням змін у законодавство України.

Доступ до публічної інформації забезпечується шляхом систематичного та оперативного оприлюднення інформації в офіційних друкованих виданнях, створення публікацій на офіційних веб-сайтах в мережі Інтернет, наповнення єдиного державного веб-порталу відкритих даних, розміщення відомостей на інформаційних стендах та будь-яким іншим способом. Поширеним способом доступу до публічної інформації є звернення осіб з відповідним запитом до розпорядника інформації. Варто зауважити, що запитувач має право звернутися до розпорядника інформації із запитом на інформацію незалежно від того, стосується ця інформація його особисто чи ні, без пояснення причини подання запиту. Також запити можуть подаватися індивідуально чи колективно, в усній, письмовій чи іншій формі (поштою, факсом, телефоном, електронною поштою) на вибір запитувача [9].

Законом передбачені випадки обмеження доступу до інформації. Таке обмеження можна застосувати при дотриманні сукупності трьох вимог: 1) обмеження доступу до інформації здійснюється виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи

кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя; 2) розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам; 3) шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні [9].

Що ж стосується обмежень пов'язаних з впровадженням в державі правового режиму воєнного стану, то слід зазначити, що Закон України «Про правовий режим воєнного стану» не передбачає прямої можливості встановлювати будь-які заборони чи обмеження щодо розгляду запитів на інформацію. Проте, частиною 10 статті 9 цього закону визначено, що у період дії воєнного стану на акти органів місцевого самоврядування, військово-цивільних адміністрацій та військових адміністрацій, а також їх посадових осіб не поширюються вимоги пункту третього частини першої (у частині оприлюднення проектів актів) та частини четвертої статті 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації», а також вимоги Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» та Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [9].

Враховуючи судову практику у справах про оскарження дій суб'єктів владних повноважень щодо відмови у задоволенні запитів на публічну інформацію, можна зробити висновок, що у рішенні про відмову в доступі до тієї чи іншої публічної інформації замало зробити загальне посилення на законодавство, така відповідь вважатиметься необґрунтованою. У цьому контексті слід звернути увагу на такі висновки у судових рішеннях: 1) застосовувати відстрочку у задоволенні запиту на інформацію можна тільки за таких умов: – у випадку настання обставин непереборної сили – перешкод через які розпорядник фізично не має можливості надати запитувану інформацію у передбачений законом строк; – відстрочка застосовується тільки на час, поки ці обставини не будуть усунуті (а не до закінчення дії воєнного стану, адже воєнний стан не є обставиною непереборної сили в контексті застосування Закону України «Про доступ до публічної інформації»). 2) саме по собі запровадження воєнного стану, видання органами державної влади рішень не є достатньою підставою для обмеження доступу до інформації. Таким чином, впровадження воєнного стану не позбавляє осіб права на доступ до публічної інформації, а обмеження доступу до інформації здійснюється виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку та має бути чітко обґрунтоване згідно вимог статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [9].

Наявність реєстрів суттєво спрощує процеси у мирний час, але в період війни існує висока ймовірність несанкціонованих дій з інформацією реєстрів з боку агресора, що створює загрози для безпеки держави, бізнесів, громадян. Після повномасштабного вторгнення країни-агресора на територію України державні та місцеві органи отримали право частково обмежити доступ до публічної інформації, що продиктовано забезпеченням національної безпеки та оборони нашої країни, тому органи державної влади вирішили обмежити доступ до деяких державних реєстрів. Крім того, органи мають право не публікувати проектів рішень [10].

Отже, з метою захисту інформації, а також захисту державних інформаційних ресурсів, 12 березня КМУ схвалив Постанову № 263 «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану». Метою Постанови є визначення заходів щодо забезпечення належного функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних елек-

тронних реєстрів, власниками яких є органи державної влади, органи держави місцевого самоврядування, державні та комунальні підприємства, установи, організації, що належать до сфери їх управління, та захисту інформації, що обробляється в них, в умовах дії воєнного стану. Вважаємо за доцільне визначити перелік тих заходів, які закріплює дана постанова: – розміщувати державні інформаційні ресурси та публічні електронні реєстри на хмарних ресурсах та/або в центрах обробки даних, що розташовані за межами України, та реєструвати доменні імена у домені gov. ua для такого розміщення; – створювати додаткові резервні копії державних інформаційних ресурсів та публічних електронних реєстрів з дотриманням установлених для таких ресурсів вимог щодо цілісності, конфіденційності та доступності; – зупиняти, обмежувати роботу інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, а також публічних електронних реєстрів [6].

Слід звернути увагу на Закон України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» на основі якого Міністерство цифрової трансформації проводило громадські слухання стосовно формування вичерпного переліку наборів даних, які підлягають опублікуванню, та даних, публікація яких під час воєнного стану не здійснюється [3].

Відповідно до Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» у зв'язку з активними та довготривалими бойовими діями на території України протягом більше, ніж півроку виникла необхідність створити Реєстр пошкодженого та зруйнованого майна для збору даних про об'єкти нерухомості, пошкоджені або зруйновані під час воєнної агресії РФ. Закріплено можливість фіксування пошкоджень зокрема через додаток «Дія» [5].

Через воєнний стан доступ до багатьох реєстрів був тимчасово обмежений, оскільки деякі дані, які в мирний час використовуються для боротьби з корупцією, розвитку економіки та побудови демократичного суспільства, потенційно можуть бути використані Росією проти України. Тому одним із основних завдань суспільства після завершення війни залишається контроль за прозорістю рішень, ухвалених державою за цей період, та перевірка наявності фактичного доступу до інформації у реєстрах, зокрема тих, які становлять суспільний інтерес [10].

Висновки. Отже, поняття публічної інформації міститься в Законі України «Про доступ до публічної інформації», прийнятому Верховною Радою 13 січня 2011 року, що набрав чинності 9 травня 2011 року, а саме у ч. 1 ст. 1 згаданого закону. До того ж, варто підкреслити, що суб'єктами відносин у сфері доступу до публічної інформації виступають запитувачі публічної інформації та розпорядники публічної інформації. Звідси, доречно і окреслити сам зміст категорії запитувачів інформації – запитувачами інформації відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про доступ до публічної інформації», можуть бути фізичні, юридичні особи, об'єднання громадян без статусу юридичної особи, крім суб'єктів владних повноважень. Слід вказати передбачені законодавством випадки обмеження доступу до інформації. Обмеження можна застосувати при дотриманні сукупності трьох вимог: 1) обмеження доступу до інформації здійснюється виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання порушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя; 2) розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам; 3) шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні.

На підставі проведеного нами дослідження приходимо до висновку, що даний перелік обмежень не є вичерпним та може бути доповнений окремими законами України. Саме

тому, можна сказати, що вказані та інші обмеження можуть істотно ускладнити та впливати на можливість громадян в реалізації свого права на доступ до публічної інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 26 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10. 02. 2023).
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 11. 02. 2023).
3. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 05. 07. 1994 р. № 80/94-ВР : станом на 1 лип. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр#Text> (дата звернення: 13. 02. 2023).
4. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13. 01. 2011 р. № 2939-VI : станом на 1 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 13. 02. 2023).
5. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні : Закон України від 15. 07. 2021 р. № 1667-IX : станом на 1 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text> (дата звернення: 15. 02. 2023).
6. Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від 12. 03. 2022 р. № 263 : станом на 1 лют. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-п#Text> (дата звернення: 15. 02. 2023).
7. Ярема, О. Г. , Лазар, А. Я. Деякі аспекти обмеження інформаційних прав громадян в умовах воєнного стану. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану: матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) / упор. М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС. 2022. С. 295. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/konstytucijni_prava_i_svobody_lyudyny_ta_gromadyanyna_v_umovah_voennogo_stanu_2022.pdf#page=295
8. Особливості оприлюднення публічної інформації на офіційних вебсайтах під час дії обмежень у зв'язку з впровадженням воєнного стану URL : <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%92%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1-%80%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%82%D0%B0%20%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%B%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E/%D0%9E%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B2%D0%B5%D0%B1-%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82%D0%B0%D1%85.pdf> (дата звернення: 15. 02. 2023).
9. Доступ до публічної інформації під час дії воєнного стану. Юридична Газета. URL: <https://jur-gazeta.com/golovna/dostup-do-publichnoyi-informaciyi-pid-chas-diyi-voennogo-stanu.html> (дата звернення: 20. 02. 2023).
10. Гуртова К. М. Забезпечення функціонування державними органами інформаційно-комунікативних систем під час воєнного стану. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. XI Міжнар. наук. -практ. конф. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. Парк «Наука та безпека». Вінниця, 2022. С. 40. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/15519/Suchasni%20problemy%20pravovoho%20ekonomichnoho%20ta%20sotsialnoho%20rozvytku%20derzhavy_2022.pdf?sequence=1#page=40